

SANACIJSKO-KONZERVATORSKI ZAHVATI I NAJNOVIJI REZULTATI ZAŠTITNIH ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA U DANILU

UDK 904 (398) "652"
Primljeno/Received: 1999.10.11.
Prihvaćeno/Accepted: 1999.11.12.

Ivo Pedišić
HR-22000 Šibenik
Županijski muzej Šibenik
Gradska vrata 3

U radu su izneseni rezultati sanacijsko-konzervatorskih zahvata na Danilu (1993., 1996., 1997, 1998. i 1999.), koji su provedeni unutar kompleksa rimske vile rustike, odnosno na položaju Stari šematorij. Također, autor donosi podatke u svezi s provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na Danilu, prigodom kojih su otkriveni ostaci rimske vile rustike. Radi se o otkriću podrumskih prostora, tj. bazena za pohranu ulja i vina čija veličina jasno govori o materijalnoj snazi njezina vlasnika. Zahvaljujući popratnim nalazima ulomaka keramičkih posuda i nakita možemo sa sigurnošću odrediti vrijeme nastanka spomenutog objekta. Po svemu sudeći radi se o razdoblju pred kraj 2. i početak 3. st. Dakako, ekonomsko propadanje i slabljenje moći Carstva odrazilo se i na područje provincije, te će se i na njenom području očitovati izvjesne promjene, odnosno nove pregradnje unutar objekata što govori o smanjenju materijalnih dobara.

Cljučne riječi: Danilo, Rider, villa urbana, villa rustica, 2. i 3. stoljeće

Danilo Gornje (sada Danilo), smjestilo se 17 km u zaleđu Šibenika, na istočnom rubu živopisnog i plodnog Gornjeg polja, okruženog idiličnim brežuljcima, među kojima dominira ponosita i od kiša isprana sura Gradina. Zahvaljujući prirodnim pogodnostima, ovo područje biva naseljeno od dalekih razdoblja prapovijesti (Danilo Bitinj - srednji neolitik uz tragove impreso faze, Ulnovac i Stražbenica - bakreno i brončano doba, Gradina - starije i mlađe željezno doba), antike do u srednji vijek.

U rimsko doba, nakon pacifikacije Ilirika (iza ugušenja Batonova ustanka 6. – 9. g.), u podnožju Gradine formira se ilirsko-rimsko naselje koje po autohtonoj zajednici Delmata Ridita dobiva naziv *Rider*. Kako se naselje nalazilo u blizini glavne prometnice provincije Salona-Akvileja, vrlo brzo postaje jako trgovačko središte, te već u doba cara Klaudija (41.-54. g.) dobiva municipalni status. Potvrda tome su i pronađeni kameni spomenici epigrafskog karaktera, među kojima se posebno ističe daniški cipus s natpisom *municipium Riditarum*. Grad također, spominju i antički izvori, odnosno itinerari.

Da je grad građen po rimskim urbanim shemama govore brojni ostaci arhitravnih greda, stupovlja od mramora, kao i građevinskih objekata od kojih se ističu ostaci vile urbane s termalnim sustavom (hipokaust i praefurnium – ložište, Stari šematorij), te prostrana vila rustika od koje je danas vidljiv tek neznatni dio (konzerviran 1970.) dok je veći još uvijek pod kulturom. Čini se da je Rider svoj sjaj postigao u doba cara Vespazijana (69.-79. g.) na što upućuje tehnika zidanja.

U doba ranog kršćanstva dolazi do novih potreba pa se u prostoru vile urbane, odnosno termalnog sustava (Stari šematorij) dešavaju promjene. Naime, dolazi do preinaka samog objekta, te se na jednom njegovom dijelu formira manji sakralni objekat cemeterijalnog karaktera koji će potom dobiti i pomoćnu prostoriju u razdoblju kasne antike, odnosno ranog srednjeg vijeka.

Zahvaljujući slučajnim nalazima Danilo obilaze poznati arheolozi, te uskoro dolazi u sam vrh znanstvenog interesa, pa postaje poznato europskoj i svjetskoj arheološkoj znanosti. Dakako, da su tome pripomogla i sustavna arheološka istraživanja, u kojima je osobito

dubok i upečatljiv trag ostavio dugogodišnji rukovodilac D. Rendić-Miočević. On rukovodi istraživanjima na Danilu od 1958.-1968. godine. Akcija se nastavlja 1970.-1971., a radovima rukovode M. Šmalcelj i Z. Gunjača. Od 1981. – 1986. godine, tada već u mirovini ali ne i miran, prof. Rendić se vraća svojoj velikoj ljubavi, svom Danilu, ali sada u svojstvu tajnika JAZU (sada HAZU) za društvene djelatnosti, te omogućuje novčana sredstva i rukovodi istraživanjima. Tijekom tih akcija pronađeni su ostaci dvije vile rustike (iza ist. zida groblja sv. Danijela i na položaju Katuni), te ostaci gradskog kolektora i građevinskog objekta unutar groblja. U svim akcijama prof. Rendiću prvi suradnik je pisac ovog priloga. Koliko je interes za ovo područje porastao najbolje govore pisani radovi gotovo 30-tak vrhunskih stručnjaka, među kojima obimom radova prednjači D. Rendić-Miočević,¹ M. Zaninović,² A. Ratković,³ Z. Gunjača,⁴ Z. Brusić⁵ i dr.⁶

Međutim, tijekom vremena (gotovo 30 godina od zadnje konzervacije) zbog nedovoljne pažnje od strane odgovorne osobe u Muzeju za arheološke lokalitete na Danilu, uz djelovanje atmosferilija dolazi do bujanja raslinja koje uzrokuje urušavanje većih segmenata zidovlja unutar kompleksa rimske vile rustike, odnosno Starog Šematorija (sl. 1). Nova uprava Muzeja grada Šibenika od 1992. godine posvećuje veliku pažnju spomeničkim kompleksima na Danilu, pa je u tu svrhu ponovno imenovan terenski povjerenik. Već 1993. godine⁷ pristupa se sanaciji brojnih oštećenja u prostoru vile rustike, a potom se od 1996,⁸ 1997,⁹ 1998¹⁰ pa sve do danas

saniraju oštećenja unutar prostora Stari šematorij. Pored sakralnog objekta, jedne manje prostorije s bunarom, kao i nekoliko segmenata zidovlja, očišćen je i saniran urušeni odvodni kanal¹¹ (sl. 2) kao i obližnje prostorije, osim hipokausta (sl. 3, 4). Također, učvršćeni su svi stari zidovi (ranije konzervirani), te dva zida veće cisterne za vodu, dok će preostali dio biti dovršen tijekom akcije u 2000. godini. Isto tako, u cijelosti je podignut ogradni zid u dužini preko 30 m, pa sada čitav kompleks Starog šematorija ima novu arhitektonsku vizuru (sl. 5).

Tijekom ove 1999. godine, u mjesecu travnju, na zemlji jednog mještanina, prilikom oranja, izbačeno je veće kamenje u žbuci i više komada rimskog krovnog crijepa (tegule), među kojima je bilo i ulomaka keramičkih posuda.¹² Kako se radilo o važnom otkriću (blizina Starog šematorija), odmah su započeta zaštitna iskopavanja. Već drugog dana pojavio se u sondi kameni zid sa žbukom, a potom uz ulomke keramičkih posuda, amfora, tegula i dio bazena s očuvanim podom od kvadratnih keramičkih kockica postavljenih tehnikom mozaika. Kasnije je pronađen ulomak kamenog torkula, te čitav bazen dužine preko 4 m i širine 1,20 m. Kako se bazen protezao i na susjednu česticu drugog vlasnika,¹³ morali smo istraživanja protegnuti i na tom mjestu. Kad je otkopan i očišćen sav očuvani prostor bazena (održao se samo u najdonjem dijelu), pokazalo se da je bazen kasnije bio smanjen, odnosno pregrađen, kako bi se u odvojenom prostoru izgradila krušna peć. Da je to tako, pokazali su ostaci očuvanog poda od keramičkih kockica,

¹ Prof. Rendić je posebnu pažnju poklanjao epigrafskim spomenicima, u želji da što više pronikne u tajnu ilirske onomastike.

² Zahvaljujući disertaciji Marina Zaninovića, doznali smo brojne dogodovštine iz života Ilira Delmata s obzirom na novonastalu situaciju nakon rimske vladavine.

³ Ratković je u svom opisu Epone (Koprno) napravio jednu grešku. Naime, u desnom uglu, u visini glave božice, nazire se neki predmet, za koji Ratković drži, da je sidro (šro će sidro u dalmatinskoj zagori, u staji). Međutim, to je pogrešno. Epona je zaštitnica stoke, dakle predmet o kojem se ovdje govori je bič s dva kraka, što je i normalno kod čuvanja stoke.

⁴ U svom radu Z. Gunjača je vrlo argumentirano ustvrdio da je Silvan u slučaju Delmata bio njihov vrhovni bog, što nije ni čudno s obzirom na njihovo zanimanje (stočari).

⁵ U katalogu su spomenute i dvije sponne iz razdoblja kasne antike koje su slučajno pronađene u dva groba, prilikom kopanja temelja za gradnju obiteljske kuće. Radi se o lukovičastim sponama od kojih je jedna od srebra, pozlaćena s natpisom UTERE FELIX.

⁶ Spomenuti autori su navedeni jer u svojim radovima obrađuju antičke spomenike i lokalitete na Danilu.

⁷ Kratki izvještaj o sanacijsko-konzervatorskim radovima unutar kompleksa rimske vile rustike.

⁸ Izvještaj o sanacijsko-konzervatorskim zahvatima unutar kompleksa Stari šematorij.

⁹ Izvještaj o sanacijsko-konzervatorskom zahvatu na termalnom sustavu kompleksa Stari šematorij.

¹⁰ Sanacijsko-konzervatorski radovi na termalnom sustavu kompleksa Stari šematorij i gradnja ogradnog zida, kojim je lokalitet odvojen od lokalnog puta, odnosno od groblja i crkve sv. Danijela.

¹¹ Kanal i susjedne prostorije nisu bili prethodno konzervirani, pa su se tijekom vremena zidovi pojedinih zdanja jako urušili zbog osipanja stare žbuke. Trebalo je gotovo kamen po kamen vaditi, od temeljne stope, te ponovno učvrstiti žbukom sve do očuvane visine.

¹² Vlasnik čestice Tomislav Klisović, odmah nakon otkrića kamenja u žbuci obavijestio je rukovoditelja radova na Danilu.

¹³ Vlasnik čestice Žarko Vukičević, nakon obećane naknade pristao je dozvoliti istraživanje na svojoj zemlji.

dok je oštećeni dio poda bazena, a sada krušne peći, ispunjen žbukom. Pred kraj arheološke akcije otkopali smo još jedan bazen, u ovom slučaju bolje očuvan. Bazen je po sredini poda od keramičkih kockica imao kružni kameni lijevak. Inače, pod ovog bazena strmo se spuštao prema lijevku u sredini s obje kraće strane, pa držimo da je služio za pohranu maslinova ulja. Njegove dimenzije su 4,60 x 1,30 x 0,80 m (sl. 6). Ako pomnožimo dužinu, širinu i visinu, koja u normalnim prilikama nije bila manja od 1,50 m, možemo lako zamisliti koliko je ulja u tu piscinu bilo pohranjeno. Stoga, nema sumnje da se u ovom slučaju radi o otkriću dijela veće vile rustike, čiji su podrumski prostori služili za uskladištenje ulja, vina i žita. Da je postojalo i spremište za žito, dokaz je ne samo otkriće krušne peći, već i veća količina pronađene karbonizirane pšenice.¹⁴ Nešto kasnije, u tamnoj zemlji s primjesom gara, koja je izbačena s vanjske strane bazena za vino, pronađen je zlatan prsten s okom od poludragog kamena boje čokolade.¹⁵ Po sredini oka urezan je lik mladića u kratkoj togi s lovorovim vijencem oko glave. Mladić u oborenim rukama drži po jednu patelu i jasno se vidi kako iz one u desnoj ruci kaplje nekoliko kapi. Čini se, da se ovdje radi o liku odraslog mladića, koji je prema rimskom pravu, došavši u zrelu dob, morao u hramu svečano prinijeti žrtvu vrhovnom bogu čime je iskazivao i svoju vjernost caru, te postao spreman za vojnu službu.

Osim sitnih nalaza pronađeno je nekoliko ulomaka keramičkih zdjelica čiji rubovi ukazuju na istočnjačko podrijetlo, odnosno da su zdjelice proizvedene u nekoj od radionica Male Azije, Sirije ili Egipta, te ih se vremenski može datirati pred kraj druge polovice 2. st. n. Krista. Pored njih nađeno je i nekoliko ulomaka većeg keramičkog tanjura koji pripada razdoblju kasne antike (3.-4. st.). Što se tiče zlatnog prstena, nakit se duže vrijeme proizvodio u sličnom obliku, tj. isti stil se provlačio dugo vremena, pa se vrijeme njegova nastanka može okvirno staviti u kraj 2. i početak 3. st. Izvan bazena za ulje, s njegove jugoistočne strane, na dubini oko 0,60 m u zemlji pronađeni su ulomci staklene čaše žućkaste boje s kapljicama u plavoj boji (kobalt), te komad mozaičnog poda.

Zahvaljujući ovim nalazima, ostatke vile rustike možemo sa sigurnošću datirati, odnosno vrijeme njena nastanka staviti pred kraj 2. i početak 3. st. Prenamjena

pojedinih prostora, te uočene pregradnje najvjerojatnije su nastale u vrijeme ekonomskog propadanja i stagnacije na prostoru čitavog Rimskog Carstva, čime je obilježeno razdoblje kasne antike. Nadamo se da će nova istraživanja i nalazi u Danilu unijeti još više svjetla u čitavu problematiku, a osobito nas bolje uputiti glede ekonomskih mogućnosti danilskog polja. Isto tako, ovi pronalasci potvrđuju raniju pretpostavku da je sav prostor uokolo groblja sv. Danijela prepun ostataka rimskih građevina, tj. vila rustika. Pronalazak ostataka pojedinih objekata jasno govori da je u antičkom Rideru cvala agrikulturna djelatnost, pri čemu se to na poseban način odnosi na proizvodnju ulja i vina. Čini se da je trgovina između ovog područja i ostalih krajeva rimske države bila vrlo živa i unosna. Da je to istina pokazuju ostaci kamene plastike velebnih zdanja, pronađene unutar groblja sv. Danijela, gdje su sredinom i krajem osamdesetih godina prilikom kopanja obiteljskih grobova pronađena dva primjerka kamenih vijenaca. Jedan od njih ima lijepo oblikovane kasetirane prostore u kojima su se očuvali vegetabilni detalji karakteristični za područje Mediterana (sl. 7 – 10). Kako je to već treći komad arhitravnih greda, pronađenih na tom prostoru, nameće se misao, da se zapravo na tom mjestu, gdje se danas nalazi crkva sv. Danijela, u 1. i 2. st. nalazio hram, vjerojatno podignut u čast Jupiteru. Iz svega iznesenog proizlazi da je na ovom mjestu bio središnji prostor rimskog grada, što potvrđuju i najnoviji nalazi, a prostirao se, sudeći po sporadičnim nalazima duž danilskog polja, do današnje ceste koja vodi u pravcu Danila Kraljice. Današnja sela Danilo Biranj (otkopani kasnoantički grobovi i poklopci kamenih urni) i Danilo Kraljice, pa možda i Slivno bili su zapravo vicusi i pagusi antičkog municipija Riditarum.

Kako bismo oplemenili spomenički prostor na položaju rimske vile rustike tijekom 1995. i 1997. godine posađeno je 15 sadnica maslina. Na taj način dovršili smo, u neku ruku, zamišljeno oblikovanje i uređenje budućeg arheološkog perivoja. Za jubilarnu 2000. godinu preostaje sanirati očuvani prostor hipokausta, te nakon što bude dovršena zgrada arheološke zbirke (gradnja uskoro započinje), svečano otvorenje stalnog arheološkog postava, kad će se i arheološki lokaliteti i dovršen arheološki perivoj na Danilu, predati na korištenje mjestu, gradu i županiji u turističke svrhe. U tom cilju dovršen je i arheološki vodič za Danilo koji bi uskoro trebao izaći iz tiska.

¹⁴ Prilikom izbacivanja tamne zemlje s primjesom gara, primijećena su karbonizirana zrna pšenice. Manja količina predana je Botaničkom zavodu u Zagrebu na ispitivanje.

¹⁵ Prsten je pronašla majka Žarka Vučenića, Zorka Vučenić. Naime, nakon obilnih kiša u ispranoj tamnoj zemlji primijetila je sjajan metal. Potom je iščeprkala prsten te je o svemu izvjestila pisca ovog priloga.

POPIS KRATICA

VAHD	- Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split	Godišnjak	- Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
ARR	- Arheološki radovi i rasprave, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb	DIADORA	- Diadora, glasilo Arheološkog muzeja, Zadar
		OBAVIJESTI	- Obavijesti, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb

POPIS LITERATURE

- Gunjača 1977 Z. Gunjača, Reljef Silvana iz Ridera, VAHD, 70-71
- Hayes 1986 J. Hayes, Enciklopedia dell arte antica, Atlante della forma ceramiche, sigillata orientali, Roma
- Mendušić&Pedišić&Krnčević 1993 M. Mendušić&I. Pedišić&Ž. Krnčević, Nakit na šibenskom području od pretpovijesti do srednjeg vijeka, Katalog izložbe, Šibenik
- Muzej grada Šibenika 1970 Katalog izložbe, Danilo u svjetlu arheoloških nalaza, Šibenik
- Muzeopis 1996 Muzeopis, Katalog izložbe, 1996: 119-120.
- Pedišić 1994 I. Pedišić, Sanacijsko-konzervatorski radovi na kompleksu kasnoantičke vile rustike u Danilu Gornjem, Obavijesti br. 3, 1997: 54-55.
- Pedišić 1997 I. Pedišić, Sanacijsko-konzervatorski radovi na termalnom sustavu kompleksa Stari šematorij na Danilu, Obavijesti br. 3, Zagreb 1997: 92-93.
- Pinder&Parthey 1860 M. Pinder&G. Parthey, Ravenatis Anonymi Cosmographia, Berlin
- Rendić-Miočević 1948 D. Rendić-Miočević, Ilirska onomastika na latinskim natpisima, VAHD (prilog III), sv. LII, Split
- Rendić-Miočević 1962 D. Rendić-Miočević, "Principes municipi Riditarum", Arheološki radovi i rasprave II, Zagreb
- Rendić-Miočević 1989 D. Rendić-Miočević, *Iliri i antički svijet*, Ilirološke studije, Split
- Ratković 1962 A. Ratković, Nekoliko ilirskih epigrafskih spomenika iz Ridera, Diadora sv. 2, Zadar
- Zaninović 1966 M. Zaninović, Ilirsko pleme Delmati (I), Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja knj. 4, Sarajevo
- Zaninović 1967 M. Zaninović, Ilirsko pleme Delmati (II), Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja, Sarajevo

SUMMARY

RETURNING THE BRILLIANCE OF DANILO: CONSERVATION AND
THE MOST RECENT RESULTS OF RESCUE EXCAVATIONS

Key words: Danilo, *Rider*, *villa urbana*, *villa rustica*, the 2nd and 3rd centuries

Thanks to natural features, the region of Danilo was settled from the prehistoric period (middle Neolithic, Copper, Bronze Ages, early and late Iron Ages), through the Roman to the medieval periods. After the pacification of Illyricum (the rebellion of Bato, 6-9 AD), in the second half of the 1st century AD, an Illyrian-Roman settlement with municipal status was formed at the base of the site of Gradina. This was to receive the name of Rider (*municipium Riditarum*), referring to the name of the autochthonic Delmatae-Ridites, as is attested by the discovered epigraphic monuments and certain classical sources.

The importance and wealth of the city of Rider are clearly indicated by remains of architrave beams of monumental scale discovered within the local cemetery of St Daniel. A particularly attractive example has preserved coffers with floral motifs characteristic for the Mediterranean region. There is no doubt that just this spot was the center of the Roman city, and it seems that the temple in honor of the supreme deity was erected here.

In the period of early Christianity (the Edict of Milan in 313 AD), the new religion quickly spread throughout the entire province, and various adaptations and reconstruction took place in already extant structures according to the new needs and circumstances. In this manner, a small sacral structure of funerary character was formed within the bath system of an urban mansion (*villa urbana*).

Thanks to chance finds at Danilo, systematic archaeological excavations were begun by Prof. Duje Rendić-

Miočević. Under his direction, in 1958-1968 numerous monuments and structures from the period of the Principate and the late Roman period were discovered, and Danilo was soon to become well known. Prof. Rendić again excavated at Danilo from 1981 to 1986, when a further two villae rusticae were discovered, one beyond the eastern wall of the cemetery of St Daniel, and the other at the site of Katuni.

In the course of time, and because of insufficient attention, the archaeological site fell into disrepair and became overgrown. But since 1992, Danilo is again being paid the respect it is due. Conservation activities began first, and from 1993 to 1999 almost all previous damage has been made good, and new areas within the Old Cemetery complex have been conserved. Furthermore, in April 1999, after a chance discovery (worked stones in mortar and a large quantity of roofing tiles), rescue excavations were carried out to the northeast of the local cemetery. Two pools for wine and olive oil were uncovered in this campaign, representing the remains of another large villa rustica.

The period of late Antiquity was one of economic stagnation, when agricultural production and trade in general declined, thus affecting individual estates. This can be best seen in the example of the villa, where the wine pool was reduced by a partition, and the smaller section filled with an oven.

The finds of fragments of pottery vessels, glass tumblers, and a gold ring allow dating the creation of the above villa to the end of the 2nd century and beginning of the 3rd centuries.

Translated by B. Smith-Demo

T. 1

sl. 1

sl. 2

sl. 3

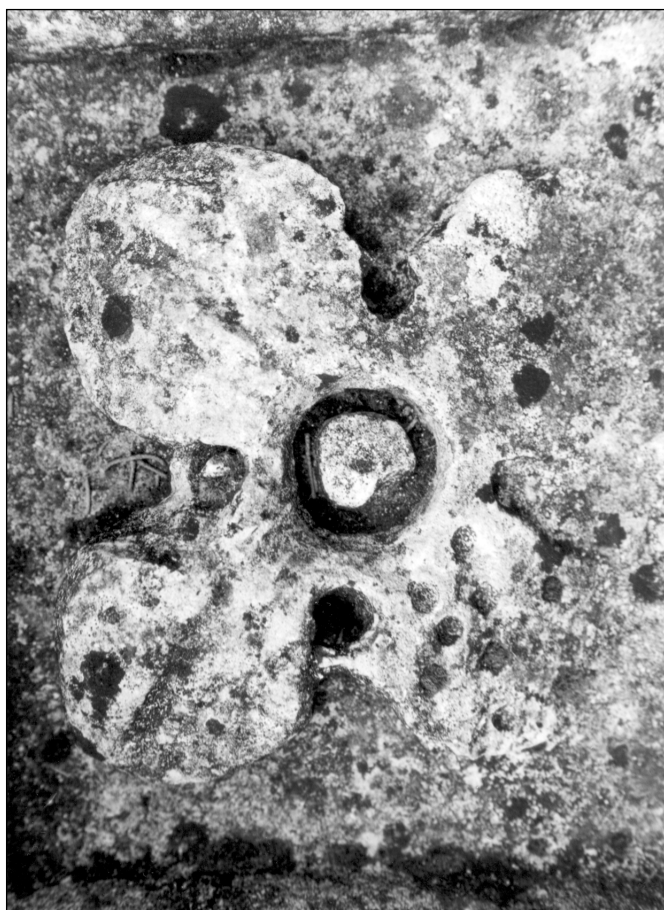
sl. 4

sl. 5

sl. 6

sl. 7

sl. 8

sl. 9

sl. 10